

Kuolema, unohdus – ja kosmologi

■ ANTO LEIKOLA

Kari Enqvist: *Kuoleman ja unohtamisen aikakirjat*. WSOY 2009.

Kosmologi Kari Enqvist tunnetaan ahkerana tieteesnä popularisoijana ja filosofisena kirjailijana. *Kuoleman ja unohtamisen aikakirjat* on hänen yhdeksäs kirjansa viidentoista vuoden aikana, mikä on melkoinen saavutus tietokirjailjalta – ja olisi minkä lajin kirjailijalla hyvänsä. Hänellä on Suomessa vain harvoja vertaisia, jotka olisivat jatkuvasti selvittäneet yleisölle maailmankaikkeuden rakennetta ja luonnetta. Monissa maissa vastaavanlaisia kirjoittajia on runsaastikin, mutta Suomessa tällainen työ on niin kannattamatonta ja luonnontieteellinen kulttuuri niin kapeaa, että harva siihen antautuu, ellei tunne vastustamatonta kirjoittamisen tarvetta.

Enqvistillä tällainen tarve tuntuu olevan vahva, ja hyvä niin, sillä hän osaa kirjoittaa, eikä haittaa, vaikka hän olisi kirjoittanut osaksi samoista asioista ennenkin. Enqvistin uusi kirja on kuitenkin aikaisempia persoonallisempi: se kertoo hänestä itsestään – tai oikeammin, se kertoo hänen vanhemmistaan. Enqvistin isä sairastui ja kuoli kohtalaisen iäkkäänä, hänen äitinsä taas sairastui Alzheimerin tautiin. Molempia Enqvist kuvaa objektiivisesti, ikään kuin ulkopuolisesti, mutta ei silti vailla lämpöä. Kuoleman ja unohtamisen teemat sananmukaisesti kannattelevat tekstiä. Samalla käyvät ilmi Kari Enqvistin omat lähtökohdat

ja toisaalta se, miten kauas hän on edennyt edellispolven maailmasta.

On vaikea sanoa, onko Enqvistin kuvaus taustastaan ja vanhemmistaan johdantoa kirjassa tuonempana vastaan tuleviin ajatuksiin, vai onko kirjan filosofisempi jälkipuolisko kokonaan irrallaan sen inhimillisemmästä alkupuoliskosta. Jälkipuolisko näet käsittelee pääosin uskontoja ja uskomuksia, vaikka sen lopulla palataan myös tekijän henkilökohtaisiin muistoihin. Vanhastaan tiedetään, että Enqvist suhtautuu uskontoihin negatiivisesti, ja syystäkin hän määrittelee itsensä uskonottomaksi, ihmiseksi, joka ei tarvitse uskontoa ja jolla ei sellaista ole. Hän selvittelee eri tapoja suhtautua uskontoon – tai sitä muistuttaviin uskomuksiin – ja jaottelee ”epäuskoisia” deisteiksi, teisteiksi ja agnostikoiksi. Mutta uskonnoton ei kuulu mihinkään näistä ryhmistä.

Uskonottomalle Jumala on ajatuksena järjetön. Jumalan olemassaolo ei hänelle ole edes mielenkiintoinen kysymys.

Uskontojen olemassaolo ja uskovien psykologia tuntuvat kuitenkin olevan kirjoittajalle mielenkiintoisia kysymyksiä, ja vaikka Enqvist selittää, ettei hän pyri kääntämään ketään eikä käy soittaa uskontoja vastaan, hän itse asiassa käy sitä, välillä varsin kiivaastikin. Tämä on ymmärrettävää, jos otetaan täydestä Enqvistin lauseet ”Uskonto on tekoja, ei ajattelua. Uskonto on kaikki, mitä sen nimissä tehdään.” Uskontojen nimissä on tehty mitä kammottavimpia tekoja. Mutta ovatko ne uskontoa? Eikö aina voida väittää, että uskontojen nimissä tehdyt raakuudet ja vääryydet ovat uskonnon vääristelyä, silkasta vallanhimosta kum-

puavien väärin tekojen kelvotonta puolustelua?

Enqvistin toinen määrittely on, että uskonto ei ole uskoa johonkin vaan uskoa uskomiseen.

Sellaisena se voitaisiin jättää muhimaan kirkkoihin ja moskeijoihin ellei se pyrkisi kuristamaan myös niitä, joilla uskoa ei ole.

Tällä alueella Enqvistin kritiikki saa konkreettista sisältöä: hän pyrkii yhteiskunnan maallistamiseen, katkomaan kirkon ja valtion siteitä samassa hengessä kuin niitä katkoivat Amerikan ja Ranskan vallankumoukset, joiden seurauksena molemmissa maissa valtio on virallisesti uskonnoton. Kun Enqvist puhuu lapsikastetta vastaan, hän on omalta kannaltaan oikeassa, mutta jättää vähälle huomiolle sen, että joka tapauksessa jokainen voi täysikäisenä erota kirkosta jos haluaa. Monessa maassa ei ole vielä päästy näin pitkälle.

Uskonnota on turha väitellä, sillä uskolla ei ole ankkuria vaan se mukautuu argumenttien painosta ja etsii uuden uoman kuin vesi.

Kuitenkin Enqvist osallistuu väittelyyn, vieläpä kiivaastikin, ja juuri se tekee hänen kirjastaan myös jälkipuoliskoltaan kiinnostavan. Sillä rationaalisella väittelyllä, jonka argumentointiin tiedemies on omalla sektorillaan tottunut, ei uskonnon alueella ole mitään virkaa, siksi jokainen tällaiseen väittelyyn antautuva näyttää tuulimyllyjä vastaan taistelevalta Don Quijotelta. Tieteelliset uskomukset eivät lainkaan muistuta uskonnollisia uskomuksia, Enqvist toteaa, ja tämäkin vahvistaa käsitystä, että rationaalisessa väittelyssä uskonnollisista kysymyksistä ei ole mitään mieltä. Silti hänen olisi suonut täsmentävän, millaisia uskomuksia

hän kulloinkin tarkoittaa. Sellaisia yleisluontoisia toteamuksia, kuin ”Jumala on kaikkialla” tai ”Jumala on rakkaus”, joista ei todellakaan saa syntymään paljon keskustelua, vai esimerkiksi kaikkea sitä, mitä apostolinen uskontunnustus luettelee? Toisin sanoen, spesifoidaanko uskonnolliset väitteet tiettyihin kristinuskon ja erityisesti luterilaisuuden tunnustuskirjoihin, Vanha ja Uusi Testamentti tietysti mukaan luettuina, ja lisäksi Koraaniin ja kymmeneen muihin eri uskontojen peruskirjoihin, vai jätetäänkö koko ”uskonnollisuus” ikään kuin ilmaan roikkumaan vailla täsmällistä sisältöä?

Kirjansa alkupuolella Enqvist kertoo yli kahdenkymmenen sivun verran Hiroshimaan ja Nagasakiin pudotetuista atomipommeista ja niiden tuho vaikutuksista. Samaan teemaan hän palaa kirjan lopulla. Mutta lukija jää miettimään, mitä hän tällä haluaa viime kädessä sanoa. Sitäkö, että fyysikot, jotka pommin rakensivat, ovat yhtä syntisiä ihmisiä kuin muutkin, vaikka pommin käyttömääräyksen antoivatkin muut kuin fyysikot? Vai sitä, että kuoleman ja tuhon kylväminen nykyisissä fysiikan vauhdittamissa sodissa on mittavampaa kuin entisissä ”tavallisissa” sodissa, jotka atomisotaan verrattuina – ja riittävän matkan päästä katsottuina – vaikuttavat vain lähes harmittomilta pikku kahakoilta? Sotien ja niihin kuuluvien pommitusten syiden ja syyllisyyksien pohtiminen vaatisi ehkä kokonaan toisen kirjan, ja onhan sellaisia toki julkaistukin.

Kaiken kaikkiaan, Enqvistin kirja on pohdiskelua kuolemasta, unohtamisesta ja paljosta muustakin, ei mikään filosofinen järjestelmä tai synteesi tai lopullinen vas-

taus mihinkään. Lukija voi kokea olevansa mukana erään paljon tietävän ja paljon ajatelleen ihmisen ajattelun virrassa. Voiko enempää vaatiakaan?

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston oppihistorian professori (emeritus).